

УДК 339.924 (470+571): (479.2)

О.Я. Дуднік, к. іст. н., ст. наук. співроб.,
Національної бібліотеки України ім. В.Вернадського,
Фонд Президентів України (Україна, м.Київ)

Євразійський проект інтеграції В. Путіна і пострадянські держави Південного Кавказу

Робота виконана у Фонді Президентів України НБУ

Dudnik O.Y. The V. Putin's project of Eurasian integration and post-Soviet states of South Caucasus. The article highlights the prospects and feasibility of Eurasian Integration of post-Soviet South Caucasus.

Keywords: Eurasian Union (EAO), European Union (EU), integration projects, Eastern Partnership, Customs union (CU), Euro-Asian economic cooperation (EurAsEC), ethnic conflicts, South Caucasus.

В умовах розгортання інтеграційного процесу в усьому світі, коли фактично не залишилось країн, що існують поза якихось політичних сфер впливу, країни Південного Кавказ опинилися перед вибором щонайменше чотирьох напрямів регіональної інтеграції. Це передусім європейська інтеграція, як середньострокова перспектива, про яку офіційно заявили керівники Азербайджану, Грузії, а також Вірменії, здійснюючи з 2009 р. співпрацю з Євросоюзом в рамках програми «Східне партнерство». Другим інтеграційним напрямком є формування тюркської співдружності народів, яку активно просувають Туреччина й Азербайджан. Третім інтеграційним проектом стала ідея Закавказької конфедерації, яку ініціював у 2010 р. Президент Грузії М. Саакашвілі. Насамкінець, наприкінці 2011 р. в контексті передвиборчої

президентської кампанії, тодішній голова уряду Росії В. Путін ініціював ідею Євразійського союзу (ЄАС).

Зазначимо, що по крайній мірі, три інтеграційні напрями, за винятком проекту Закавказької конфедерації, є фактично взаємовиключними, а також передбачають різний час щодо впровадження.

Актуальність даного дослідження полягає в тому, що Україна, подібно країнам Закавказзя, поставлена перед вибором східної і західної інтеграції. Тому підходить й політика інших колишніх республік СРСР щодо ЄАС викликають чималу зацікавленість.

Мета даної статті – з'ясувати перспективи євразійської інтеграції для країн Південного Кавказу. Для досягнення поставленої мети в статті розглянуто обґрунтування керівництвом Азербайджану, Вірменії і Грузії необхідності й доцільності євразійської інтеграції.

З огляду на багатовекторність зовнішньої політики пострадянських держав, а також – на міжнаціональні конфлікти в регіоні, закавказькі республіки нині входять до двох різних інтеграційних угруповань на просторах СНД. Так Азербайджан і Грузія є учасниками так званого прозахідного об'єднання – Організації за демократію та економічний розвиток (ОДЕР) – ГУАМ (Грузія, Україна, Азербайджан, Молдова), де традиційним лідером вважалась Україна. Вірменія ж, яка, особливо в питаннях безпеки більше орієнтується на Росію, входить до Організації договору про колективну безпеку (ОДКБ) (Росія, Білорусь, Казахстан, Киргизія і Таджикистан) на чолі з Росією. Крім того, Єреван є спостерігачем Євразійського економічного співтовариства (ЄврАзЕС).

У 2012 р., після третього повернення В. Путін на посаду президента, формування нового регіонального об'єднання в СНД – ЄАС розглядається як чи не остання спроба Росії

зміцнити свої послаблені позиції в світі і знову зібрати усі пострадянські народи під своєю егідою*.

З геополітичного погляду Кремлю це також потрібно для зміцнення своїх позиції в економічному й військово-політичному змаганні з США, ЄС і Китаєм. Саме тому Москва намагається подати євразійський проект для всіх країн СНД як єдиний і об'єктивний шлях їх подальшого розвитку і реальну перспективу, обґрунтовуючи це тим, що Росія й інші колишні радянські республіки не потрібні Заходу.

Частина політологів на пострадянських теренах сприймає новий інтеграційний проект як доказ того, що Росія поступово справляється з постімперським синдромом і намагається вибудувати взаємовідносини з сусідами, відповідно до сучасних тенденцій розвитку міжнародних відносин. Проте більшість дослідників сумнівається в реальній можливості реалізації євразійського проекту. На їхню думку, крім Білорусії і Казахстану, які підтримали ідею Путіна і започаткували з Росією Митний Союз (МС), Кремль може залучити до ЄАС Таджикистан, Киргизію та Вірменію. Вони переважно мають економічну й оборонну залежність від Росії, а тому й перебувають в складі ОДКБ, а Бішкек і Душанбе ще й в складі ЄврАзЕС. Входження ж до нового пострадянського об'єднання Азербайджану і Грузії, аналогічно як і України, Молдови, а також Туркменістану й Узбекистану, виглядає проблематично.

Хоча В. Путін неодноразово підкреслював, що Росія «не збирається когось квапити або підштовхувати», а країни СНД мають тільки погодитися з ініціативами, що базуються на їх «довгострокових національних інтересах», в столицях СНД не довіряють російському президенту, вважаючи, що він маніпулює їх «національними інтересами». Адже В. Путін водночас наголошує, що інтеграція має здійснюватися на

* За даними соціологічного опитування «Левада-Центр», 60 % жителів РФ шкодують про розпад СРСР.

тісній політичній та економічній основах. Тобто його задум – це формування не тільки економічного, а й політичного та військового блоку, ядром якого стане Росія.

Оскільки проект ЄАС був запропонований на протигагу проекту Євросоюзу – «Східне партнерство» він може загострити відносини Росії із ЄС, особливо щодо країн-учасників східноєвропейського проекту. Окремі аналітики навіть прогнозують жорстку боротьбу Росії із Заходом за території СНД, зокрема й Закавказзя»[10].

Водночас євразійський проект має протидіяти розбудові тюркської співдружності народів, до якої вже входить чимало народів Росії, передусім Татарстан. ЄАС має завадити й створення Закавказької конфедерації.

Кремль приділяє особливу увагу втягуванню в євразійську інтеграцію держав Південного Кавказу, як важливого в міжнародному плані транспортного й енергетичного регіону. З цією метою в Москві заявляють, що реалізація ЄАС відкриє шлях для реального і швидкого врегулювання карабаського конфлікту на взаємоприйнятних для ворогуючих сторін умовах. В Росії вважають, що євразійський простір відповідатиме національним інтересам усіх закавказьких держав, адже там будуть створені умови для їхнього мирного співіснування та співробітництва, передусім завдяки відсутності митних бар'єрів, кордонів, віз, і водночас – наявності єдиного соціально-економічного і культурного простору. Реалізація проекту ЄАС створить умови для участі Азербайджану й Вірменії в Митному Союзу (МС).

У Москві ЄАС називають оптимальним варіантом для розв'язання всіх міжнаціональних конфліктів і територіальних суперечок на пострадянському просторі. Але реалізацію проекту ставлять в залежність від так званої «зрілості»

національних еліт, зокрема й російської, егоїзм яких, на їхній погляд, став головною причиною розпаду СРСР*.

У Кремлі також заявляють, що ЄАС стане новим форматом конфедерації, з горизонтальною системою єдиного управління, у вигляді координаційної ради міністрів закордонних справ та інших подібних структур, де не буде ніякого «старшого брата», а «природним чином відновиться існуючий століттями єдиний культурний простір, штучно зламаний»[11].

Проте, у ключовій регіональній державі Південного Кавказу – багатому нафтою й газом Азербайджані, вважають, що реалізувати Путіну свій проект в регіоні буде важко. Адже заявам і намірам В. Путіна розв'язати конфлікт між Вірменією та Азербайджаном щодо Нагірного Карабаху там уже не вірять. У Баку переконані, що для Путіна цей конфлікт – це тільки спосіб посилити вплив Росії на обидві Закавказькі країни. Тому з кінця 2012 р. Баку активно співпрацює із Заходом щодо створення умов для прямих поставок азербайджанського природного газу в Європу, замість того, щоб продавати свої енергоносії російському Газпрому, як того бажає Москва [13].

Дослідницький центр компанії «Atlas» пише: «Якщо Москва надає військову підтримку Вірменії, яка окупувала 20 % території Азербайджану, офіційно визнала сепаратистів, захопивши землі в Грузії, затягує розв'язання проблеми Молдови та Придністров'я, то як ці держави можуть увійти в єдиний союз з Росією? Поки Кремль не відмовиться від політики «розділяй і володарюй» його пропозиції про інтеграцію не знайдуть відгуку. Проект Путіна не дає жодних підстав і не розкриває умови перебування Азербайджану та Вірменії в ЄАС, доки конфлікт в Нагорному Карабасі не

* Під час «перебудови» в СРСР національні еліти за ради власних вузькокорисливих цілей привели в дію міжнаціональні протистояння, і, зокрема, карабаський конфлікт.

розв'язано. Водночас, якби Росія відносились до своїх сусідів однаково, Азербайджан був би членом ОДКБ [3].

Прогнозуючи кроки В. Путіна після обрання його президентом Росії, азербайджанські аналітики не виключали посилення тиску Москви на менш поступливих партнерів у питаннях євразійської інтеграції з метою залучити до цього процесу якомога більше число держав СНД, а також – активізації зусиль Росії щодо зміцнення наднаціональних структур Митного союзу [6].

Азербайджанські експерти вважали, що російська сторона буде здійснювати жорсткий тиск на країни СНД для того, щоб змусити їх увійти в ЄАС. Для прикладу наводили запуск Москвою в інформаційний обіг таких термінів як «геноцид росіян в Киргизстані», «геноцид росіян в Таджикистані» і т.д. Експерти назвали це прихованою війною Росії щодо країн СНД, яка через кілька років може обернутися проти самої Росії, якщо В. Путін не змінить своєї політики.

Водночас вони стверджували, що Азербайджанська Республіка (АР) не повинна входити до ЄАС, оскільки це призведе до часткової втрати нею незалежності, адже ЄАС – це свого роду СРСР, який свого часу був модернізованим варіантом царської Росії.

На думку експертів, Азербайджан ніколи не піддасться російському тиску, оскільки має величезні політичні, геополітичні, економічні та регіональні ресурси за рахунок яких він є самодостатньою країною і може маневрувати навколо питання про членство в ЄАС. Крім того, він тісно пов'язаний з Північним Кавказом, тому будь-яке загострення відносин не вигідно обом сторонам [10].

Азербайджанський доцент Е. Касумова стверджує, що Кремль не чинитиме на Баку потужного тиску для включення його в проект ЄАС. Адже Путін, як прагматичний політик, повинен прислухатися до позиції реалістів, яку коротко сформулював Є.Примаков: «... тільки ґрунтовна побудова російсько-білорусько-казахстанського союзу, за рамки якого

категорично не можна виходити». Отже, Москва ще довго не буде готовою тиснути на Азербайджан для залучення його в юридично оформлені інтеграційні процеси. Москва сприйняла політичні пріоритети Баку і задовольнилась нинішнім рівнем партнерства. Тому наростання конфронтації у відносинах між двома країнами не очікується, як і можливості прориву в карабаському врегулюванні, який міг би ініціювати Кремль [12].

Проте окремі депутати (російського походження) в Міллі меджлісу (парламенті) вважають, що ЄАС – це великий крок на шляху розвитку відносин між країнами на просторах СНД, тому ніхто не може дати гарантії, що в майбутньому Баку не увійде в подібний союз [6].

Влітку 2012 р. керівництво АР офіційно відмовилося від інтеграції в Митний Союз (перший крок на шляху ЄАС), про що офіційно заявило в штаб-квартирі Всесвітньої митної організації в Брюсселі. Баку обґрунтував свою позицію тим, що інтеграційні проекти на пострадянському просторі суперечать його незалежній політиці і, зокрема, зовнішньоекономічній, яка базується на зміцненні національних інтересів. Вступ до МС і ЄАС обмежить можливості Баку у здійсненні незалежної торгово-економічної політики, не прискорить модернізацію азербайджанської економіки і придбання нових технологій, оскільки Росія, яка є локомотивом цих інтеграційних процесів, сама потребує модернізації, при чому незрозуміло, за якою формулою – західною чи китайською. Експорт товарів з АР в країни МС мінімальний, а потенціал такого експорту в найближчій перспективі невеликий. Головна ж мета зовнішньої політики Азербайджану – інтеграція в євроатлантичні структури і налагодження рівноправних партнерських відносин з усіма сусідами [2].

Більш того, ще в 2007 р. І.Алієв на другому ювілейному саміті глав держав-членів Організації за демократію й економічну співпрацю (ГУАМ) заявив, що у Азербайджану і

Грузії, не має альтернативи євроінтеграції. Вона цілком обов'язкова для обох республік. Він також зазначив, що й у Вірменії не має іншого шляху, крім євроінтеграції [15].

Нині Азербайджан і Грузія уже обрали курс на забезпечення регіональної і глобальної безпеки через співпрацю з ЄС і НАТО.

Водночас вибір АР на користь європейських цінностей, залежать, передусім, від того, як уряд і функціонуючі еліти зуміють скористатися шансами, які надали республіці значні запаси енергоресурсів і вигідне географічне розміщення. За найоптимістичніми прогнозами, вступ Азербайджану в Євросоюз (ЄС) передбачається не раніше, ніж через 20-25 років [15].

Вірменія як і інші чотири активних учасники програми «Східного партнерства» (Молдова, Грузія, Азербайджан, Україна) заявила про свої євроінтеграційні наміри і нічого ще не говорить про приєднання до ЄАС. Водночас Єреван зазначив, що не стане членом Митного союзу (МС) і ЄАС, оскільки не має спільних з ними кордонів. Тут Грузія, зі своїми перерваними відносинами з СНД, стала для Вірменії тим необхідним аргументом, що дозволяє відмовити Москві. Адже, МС має стати основою ЄАС. Проте уряд Вірменії підписав угоду про створення зони вільної торгової (ЗВТ) в СНД, підкресливши, що ЄС не заперечує цьому. Тобто створення ЗВТ в СНД на відміну від входження до МС і ЄАС не спричинить для Вірменії як і для України проблеми з ЄС.

Єреван як і інші учасники «Східного партнерства» працює і в напрямі створення ЗВТ та асоціації з ЄС. За словами європейських дипломатів, ці більш глибокі структури економічної інтеграції несумісні з МС та ЄАС. Адже на територіях ЄС і ЄАС діятимуть абсолютно різні закони, і країна не може одночасно інтегруватися в суттєво відмінні економічні відносини й зони.

Вагомим контраргументом для відмови Єревану, як і інших столиць СНД, від приєднання до ЄАС є громадська

думка. Для них це життєво необхідно для збереження державного суверенітету. Для Вірменії, що знаходиться в особливому геополітичному, економічному й політичному становищі найголовнішим ресурсом є формування вільної творчої атмосфери у всіх сферах, а це стане неможливим у випадку слідування ідеям Путіна [5]. Вірменська громадська думка відображена зокрема в статтях Рубена Меграбяна і Єгіазара Айнтабци. Перший пише, що російська влада, відклавши в бік розв'язання своїх нагальних проблем щодо внутрішньої реформації, хоче зайнятися «збиранням земель» навколо себе. Вірменії не по дорозі з сьогоdnішньою Росією. Їй треба обов'язково вберегти себе від цієї напасті.. * [14].

За словами Є. Айнтабци, якщо Вірменія обирає європейський напрямок розвитку, а не пострадянський, значить є тверезість сприйняття ситуації і раціональність передусім в стратегічному сенсі. А підозри Москви дійсно є додатковим стимулом у тому, що не потрібно сумніватися в правильності вибору європейського вектора.

У Москві вже звинувачують офіційний Єреван в прозахідній позиції, правда поки що через московських вірмен – традиційний канал впливу на внутрішньополітичне життя Вірменії [4].

Грузія після російсько-грузинської війни 2008 р. залишила СНД й активно рухається європейським курсом. Її президент М.Саакашвілі не тільки постійно заявляє про

* *Питання збереження Вірменії від євразійської інтеграції треба розглядати як питання екзистенціальної важливості. Національний організм вже не витримує такої дози системної отрути упродовж багатьох років. Ми не зможемо змінити Росію, вплинути на її шлях, але ми не повинні дати остаточно змінити нашу душу, не повинні змінювати себе, не дати, як в XI-му столітті, вмираючій Візантії забрати нас з собою в історичну могилу. Ми витратили десять століть і заплатили занадто високу ціну, щоб вийти з державного небуття якимось дивом. І не дати себе загнати туди назад, загнати знову, щоб чекати ще 10 століть мороку.*

європейський вибір своєї країни, а й активно проводить в цьому напрямі відповідну роботу. Уже влітку 2010 р. Тбілісі розпочав переговори з ЄС щодо укладання угоди про асоційоване членство Грузії в ЄС. Тоді, під час зустрічі з віцепрезидентом Єврокомісії Кетрін Ештон М.Саакашвілі заявив, що головна мета Грузії – це зближення з ЄС та створення сучасної європейської демократичної держави[8].

Під час Варшавського саміту ЄС-«Східне партнерство» у вересні 2011 р. М.Саакашвілі обґрунтував необхідність євроінтеграції для Грузії: «Зближення і членство в ЄС є вирішальними для нашого розвитку і безпеки тому, що ми не можемо залишатися наодинці в регіоні з чисельними складними викликами». Президент вважає, що для Грузії природно бути в європейському домі [9].

Під час переговорів щодо укладання угоди про вільну торгівлю між Грузією і ЄС у грудні 2012 р. М.Саакашвілі заявив, що ця подія є важливим геополітичним переворотом для Грузії й початком реалізації її давньої багатовікової цілі – членство в ЄС, що має здійснитися уже через декілька років [17].

Водночас, Грузія одна з небагатьох держав СНД, що чітко виступає проти євразійського проекту і закликає інші держави не брати в ньому участі. Зокрема, міністр закордонних справ Грузії Григол Вашадзе заявив, що створення ЄАС, як військового й політично «трансформованого СРСР» є спільною небезпекою для України і Грузії, адже загрожує їхньому суверенітету і незалежності й водночас змушує об'єднуватися. Для Грузії сильна, стабільна й незалежна Україна – життєва необхідність» [7].

На початку березня 2012 р., під час офіційного візиту президента Грузії М. Саакашвілі в Азербайджан, грузинський керівник виступив перед азербайджанським парламентом. Він закликав братній народ і керівництво дружньої країни об'єднатися проти тих, хто намагається відродити Російську

імперію під іншою назвою. М. Саакашвілі попередив, що влада Росії у формі ЄАС виношує плани відновлення імперії. На його думку, реалізація проекту означає кінець незалежності Азербайджану та Грузії. Тому також він закликав усі пострадянські країни об'єднатися, щоб гарантувати спільну безпеку, в протилежному випадку спрогнозував втрату державами своєї незалежності поодиночі.

М. Саакашвілі висловив надію на те, що в кінці-кінців самі російські лідери зрозуміють, що краще мати сильних і багатих сусідів-партнерів, ніж нестабільних васалів-ворогів.

Одночасно М. Саакашвілі заявив, що хоче бачити Росію сильною і демократичною країною, яка забезпечуватиме гідне життя власних громадян, не буде нести загрозу сусіднім державам, матиме захищені, безпечні й чіткі кордони. Крім того, він назвав представників російської ліберальної опозиції «патріотами, які прагнуть кращого для своєї країни»... «Вони наші партнери, наші брати» [16].

Загалом з приходом до влади Саакашвілі ініціював створення конфедерації Азербайджану й Грузії на основі спільності інтересів. Вперше про конфедерацію з Азербайджаном грузинський лідер говорив в контексті вдячності за сприяння Баку в енергетичній сфері під час газової кризи 2006 р., коли унаслідок неочікуваного вибуху на північоосетинській ділянці газопроводу Росія-Грузія-Вірменія країна на декілька тижнів взимку залишилась без російського газу. Тільки допомога Азербайджану (за деякими даними, на шкоду власним споживачам) дозволила Грузії подолати жорстку кризу. Головний аргумент М. Саакашвілі: азербайджансько-грузинські відносини у всіх сферах – від економіки й енергетики до зовнішньополітичної орієнтації – уже носять конфедеративний характер. А значить, «залишається тільки оформити цю реальність». Так, завдяки довгостроковому контракту з Азербайджаном, Грузії вдалось повністю відмовитися від імпорту російського газу. С урахуванням нинішніх відносин між Москвою і Тбілісі, така

«незалежність» багато коштує. Товарообіг між двома країнами постійно зростає, Грузія стала головним транзитним коридором для Азербайджану на шляху в Туреччину і Європу, будується залізнична дорога Баку-Тбілісі-Карс, успішно діють дві магістралі (Баку–Супса і Баку-Джейхан) з постачання азербайджанської нафти на світові ринки. По суті, Саакашвілі лише запропонував дати назву (переважно умовну, оскільки термін «конфедерація» детерміновано в значно меншій мірі, ніж «федерація») уже існуючому стратегічному союзу на основі спільності інтересів. Говорячи про конфедерацію з Азербайджаном, М. Саакашвілі має також на увазі перспективу потрійного політичного союзу між Азербайджаном, Грузією й Туреччиною.

Саме в Туреччині, як потужній регіональній силі, що володіє великим економічним і військовим потенціалом, Тбілісі вбачає гаранта збереження військово-політичного статус-кво, що склався після подій серпня 2008 р, а також – «вікном» для Грузії в об'єднану Європу. Якщо врахувати значимість транзитного потенціалу Грузії не тільки для АР, а й для самої Туреччини епохи Р. Ердогана, який все більше заявляє про вплив в усьому каспійсько-чорноморсько-середземноморському басейні, то проект М. Саакашвілі не виглядає утопічним. Його реалізація залежить від політики – мистецтва можливого, а конкретне співвідношення сил, ресурсів і механізмів впливу різних регіональних гравців може поховати навіть самий реалістичний політичний проект [1].

Висновки. Реалізація проекту ЄАС В.Путіна може стримати або перешкодити іншим інтеграційним процесам за участі пострадянських держав Закавказзя. ЄАС не може стати механізмом розв'язання всіх міжнаціональних конфліктів і територіальних суперечок в регіоні, адже реально Москва не тільки не має таких цілей, а й продовжує політику «розділяй і володарюй», а більшість держав СНД уже їй не довіряють.

Жодна з пострадянських республік Південного Кавказу нині не готова і не хоче брати участь у євразійському

об'єднанні, яке не може стати альтернативою пріоритетної для них європейські інтеграції. Проте, якщо офіційний Азербайджан відкрито заявляє про недоцільність для нього євразійської інтеграції, Грузія активно її засуджує й закликає інші пострадянські країни не входити до ЄАС, вбачаючи в ньому загрозу державному суверенітету для більшості країн СНД, то Вірменія, хоча і не збирається в ЄАС, залишається найслабкішою ланкою, здатною поступитися тиску Кремля.

У питаннях безпеки та її гарантії, а також щодо розв'язання регіональних проблем Грузія й Азербайджан повністю покладаються на співпрацю з ЄС і НАТО. Вони більше не довіряють Росії саме через її неофіційну участь в Нагірно-Карабаському конфлікті на боці Вірменії.

За останні роки Грузія досягла найбільших успіхів у євроінтеграції, а після виходу з СНД запропонувала надати азербайджансько-грузинським відносинам офіційний статус конфедераційних.

Найкращі внутрішні та зовнішні, економічні й політичні важелів для протистояння втягуванню до євразійського об'єднання має Баку. Найскладніше протистояти тиску Кремля щодо участі в ЄАС буде Єревану, адже Вірменія залишається фактично єдиним російським військовим та економічним форпостом на Південному Кавказі завдяки якому Москва зберігає свій вплив у регіоні.

Про неспроможність нинішньої Росії втягувати в євразійську інтеграцію закавказькі країни говорить не тільки реалістичний план Є. Прімакова, а й нездатність Росії позитивно вплинути на розв'язання міжнародних конфліктів в даному регіоні.

Міжнародний досвід і практика створення регіональних об'єднань, і передусім ЄС, є прямою протилежною підходом Кремля щодо євразійської інтеграції. Так, на відміну від ЄС, який ставить перед державами-кандидатами складні економічні й політичні вимоги-завдання, виконання яких гарантує їм членство в Євросоюзі, Росія здійснює тиск і дає

нічим не гарантовані обіцянки майбутнього економічного зростання й процвітання.

На Заході держави-кандидати спочатку досягають відповідного політичного й економічного рівня розвитку, розв'язують міждержавні, зокрема міжнаціональні й територіальні конфлікти й проблеми і тільки після того входять до об'єднання. Для російських політиків головне завдання – втягнути інші пострадянські держави в новий проект інтеграції. Тому вони не називають конкретних і реальних механізмів прискорення економічного зростання чи розв'язання міжнаціональних конфліктів у межах ЄАС, а значить, вони маніпулюють громадською думкою народів інших пострадянських країн.

З огляду на це, якщо Росія не змінить свою політику і, зокрема, підходи до євразійської інтеграції, то в майбутньому вона не тільки нічого не досягне, а навпаки поглибить проблеми і загострить взаємовідносини із Закавказькими країнами.

Джерела:

1. Азербайджано-грузинская конфедерация // [Електронний ресурс]. – Режим досту: <http://www.atc.az/index.php?newsid=1813>. – Доступна. – 09.11. – 2011.

2. Азербайджану не интересен Таможенный союз // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ava.md/projects/eurasian/016757-azerbaidzhanu-ne-interesen-tamozhennii-soqz.html>). – Доступна. – 19.07. – 2012.

3. Азербайджану нет места в Евразийском Союзе ? // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.janarmenian.ru/news/5873.html>. – Доступна. – 13.10. – 2011.

4. Айнтабци Е. Армения не должна сомневаться / Е. Айтанбци // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://inosmi.ru/caucasus/20111229/181698306.html> 29/12/2011. – Доступна. – 29.12. – 2011.

5. Бадалян А. Отвлечь Путина от Армении ("Lragir", Армения) / А. Бадалян // [Електронний ресурс]. – Режим

доступу: <http://www.inosmi.ru/politic/20120124/183829887.html>. – Доступна. – 24.01. 2012.

6. В Баку расшифровывают месседж происходящего в России // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ria.ru/analytics/20120203/555558905.html> (03/02/2012). – Доступна. – 03.02. – 2012.

7. Глава МЗС Грузии называет Евразийский союз небезопасным для Украины и Грузии // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/news_in_brief/2012/06/120624_sd_ukraine_georgia_russia.shtml). – Доступна. – 24.06. – 2012.

8. Грузия идет на сближение с Евросоюзом // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: / <http://www.dw.de/dw/article/0,,5807503,00.html>). – Доступна. – 15.07. – 2010.

9. Грузия и «Східне партнерство» Civil Georgia // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://georgia.iwr.org.ua/ukr/public/206.html>. – Назва з екрану.

10. Джафаров И. Эксперт: Азербайджан не поддастся давлению и не вступит в ЕвразЭС / И.Джафаров // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.aze.az/news_ekspert_azerbayjan_ne_74319.html. – Доступна. – 10.03. – 2012.

11. «Евразийский союз - реальный путь урегулирования карабахского конфликта» (Эксклюзивное интервью Vesti.Az с проректором по научной работе Московского Государственного института международных отношений МИД РФ, депутатом Госдумы второго созыва Алексеем Подберезкиным) // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.journal-neo.com/?q=ru/node/13292>. – Доступна. – 13.02. – 2012.

12. Касумова Е. (доцент кафедры политологии Академии государственного управления при Президенте Азербайджана) Путин-президент: что это несет Большому Ближнему Востоку? Круглый стол в Баку // [Электронный ресурс]. –

Режим доступа: [http:// www.imperiya.by/news.html?id=88924](http://www.imperiya.by/news.html?id=88924). – Доступна. – 17.03. 2012.

13. Коулсон Р. Возвращение Путина в Кремль повышает шансы Евразийского Союза / («Voice of America», США) / Коулсон Р. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: /[http:// www. inosmi.ru/politic/20120311/187850315.html](http://www.inosmi.ru/politic/20120311/187850315.html)). – Доступна. – 11.03. – 2012.

14. Меграбян Р. Почему Армении не по пути с Россией Путина ("Zhamanak", Армения) / Р. Меграбян [Электронный ресурс]. – Режим доступа: /<http://inosmi.ru/social/20111108/177253958.html>. – Доступна – 08.11. – 2012.

15. Раджабов Рауф. Грузино-азербайджанский тандем в свете интеграционных процессов в регионе «4- х морей» / Рауф Раджабов // [Электронный ресурс]. – Режим доступа:<http://www.apsny.ge/analytics/1197773363.php>. 2007/15/12. – Доступна. – 15.12. – 2007.

16. Радько О. Саакашвили обрушился с критикой на идею Евразийского союза / О. Радько // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http:// www.newsland.ru/news/detail/id/907087/](http://www.newsland.ru/news/detail/id/907087/). – Доступна – 08.03. – 2012.

17. Саакашвили: Грузия должна стать членом Евросоюза через несколько лет // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rosbalt.ru/exussr/2011/12/13/923688.html>. – Доступна. – 13.12. – 2011.